

שובה של שאלת הכסף

אלי קוק

לאורך המאה העשרים, ובמיוחד בעידן הניאו-ליברלי, השאלה כיצד יש לשלוט על ייצור הכסף – אולי הכוח החזק ביותר בחברה הקפיטליסטית – הפכה מסוגיה פוליטית בוערת לדיון טכני המוגבל למומחי הבנקים המרכזיים. אולם פנייתם שמאלה של עשרות מיליוני אמריקנים בעקבות המשבר הכלכלי של 2008 הובילה לפוליטיזציה מחודשת של הכסף. כעת המשבר הכלכלי הצפוי בעקבות הקורונה מציב את שאלת הכסף בלב הדיון הציבורי. אחד התוצרים של הפוליטיזציה הזאת הוא התיאוריה המוניטרית המודרנית (MMT) – ניסיון רדיקלי להחזיר את ניהול היצע הכסף לידי נבחרי הציבור תוך הגדלה מסיבית של ההשקעה הציבורית. תיאוריה זו שנויה אמנם במחלוקת, אך היא מסמנת התנערות חשובה מהאידיאולוגיה המוניטרית הניאו-ליברלית

מאי 2020

9- ביוני 1896 קם פוליטיקאי צעיר בשם ויליאם ג'ינינגס בריאן לנאום בוועידה הלאומית של המפלגה הדמוקרטית בשיקגו. לפני נאומו היה בריאן אדם עלום שם, נציג לשעבר מבית הנבחרים של נברסקה. אחריו הוא מיסד את עצמו כמועמד הדמוקרטי לנשיאות ארצות הברית וכמנהיג הבלתי מעורער של המפלגה.

איך אדם בסוף המאה התשע-עשרה משנה את גורלו הפוליטי מקצה לקצה בתוך כמה דקות? באמצעות נאום חוצב להבות על מדיניות מוניטרית, כמובן. לימים ייקרא נאומו "נאום צלב הזהב", ועד היום היסטוריונים רואים בו אחד הרגעים החשובים ביותר בהיסטוריה הפוליטית האמריקנית. בריאן הפנה בנאום אצבע מאשימה כלפי המפלגה הרפובליקנית על תמיכתה ב"תקן הזהב", השיטה ששימשה באותה עת לקביעת היצע הכסף בשוק ואשר זכתה לתמיכתם של בעלי ההון והבנקים הגדולים. "היות שעומדים מאחורינו האינטרסים של סוחרים, של עובדים ושל ההמונים העמלים", זעק בריאן במילות הסיום הדרמטיות של הנאום, "נענה לדרישותיהם [של הרפובליקנים] לתקן זהב: לא תלחצו כתר קוצים על מצחה של העבודה! לא תצלבנו את האנושות על צלב של זהב!" במילים אלו הושיט זרועותיו לצדדים כאילו

הוא עצמו נצלב, ונותר בתנוחה זו במשך שניות אחדות. הקהל ההמום שתק. בריאן היה בטוח שהנאום נכשל וחזר לכיסאו. בפועל, הוא צעד היישר לתוך ספרי ההיסטוריה. כעבור רגעים אחדים קם הקהל על רגליו, הריע לבריאן ברעש גדול והחל לנהור אליו מכל עבר.

תקן הזהב שבריאן תיעב כל כך קבע כי היצע הכסף בשוק - ובעקבותיו תנאי ההלוואות ורמת המחירים בשוק - לא ייקבעו על ידי נבחרי ציבור, אלא לפי כמות הזהב הקיימת במדינה. לפי התקן, כל שטר של דולר שווה משקל מסוים של זהב; הן המדינה והן הבנקים מחויבים בכל רגע נתון להחליף את שטר הדולר בכמות מוגדרת זו של זהב, אם כך יבקש בעל השטר. היות שזהב הוא מתכת נדירה ביותר, מדיניות זו הגבילה עד מאוד את כמות הכסף והאשראי בכלכלה. המדינה הוציאה פחות כסף, בנקים נתנו פחות הלוואות. הבנקים הגדולים בוול סטריט, שדחפו לביסוס תקן הזהב במסדרונות השלטון, נהנו מאוד ממצב העניינים הזה, כי בהיותם בעלי ההון הגדולים במדינה הם יכלו כעת לדרוש מחיר גבוה יותר בעבור השימוש בהונם; באמצעות יצירתו של מחסור מלאכותי בהיצע הכסף הם יכלו להעלות את המחיר על הלוואת כסף - הריבית. תקן הזהב חסם את האפשרות שהמדינה הדמוקרטית ונבחריה ישפיעו על היצע הכסף באופן שעלול להזיק לאינטרסים של בעלי ההון. כל עוד היה תקן זהב, המדינה הדמוקרטית לא יכלה להדפיס כסף כראות עיניה וכך לשלוט בכמותו.

עבור חקלאים ובעלי עסקים קטנים התקן היה לא פחות מאסון כלכלי. הסיבה העיקרית לכך הייתה שלווים נדרשו, כאמור, לשלם לבנקים ריביות גבוהות מאוד; חקלאים היו תלויים במיוחד בהלוואות למחייתם, בגלל האופי המחזורי של עבודת האדמה. יתרה מזו, תקן הזהב הוביל לתקופות מתמשכות של דפלציה - התופעה ההפוכה מאינפלציה, דהיינו כאשר ערכו של הכסף, כלומר כוח הקנייה שלו, הולך ומתחזק. כתוצאה מכך, הלוויים נדרשו לשלם לא רק את הריבית הגבוהה על ההלוואה אלא גם להחזירה בדולרים שערכם בפועל היה גבוה יותר ממה שקיבלו מהבנק מלכתחילה: כל דולר שלוו שנה קודם לכן קנה פחות סחורה מאשר הדולר שנדרשו להחזיר לבנק. ונוסף על הזינוק במחיר ההלוואות מהבנקים, הדפלציה שנגרמה מהצמצום בהיצע הכסף הובילה לירידה חדה במחיר הסחורות שהם מכרו בשוק וכך פגעה מאוד גם בהכנסותיהם.

בריאן לא היה האמריקני הראשון בסוף המאה התשע-עשרה שראה במדיניות המוניטרית סוגיה פוליטית בוערת. מאז שנות השבעים של המאה התשע-עשרה ניצלו הבנקים את הירידה במחירים ואת העלייה בריבית כדי לגרוף רווחים על חשבון הלוויים, ובמיוחד על חשבון איכרי ארצות הברית. בחברה שבה הבעלות על אמצעי הייצור החשוב ביותר באותה העת, האדמה, הייתה עדיין רחבה יחסית, החוב הפך לכלי העיקרי שדרכו בעלי הון גדולים, בהובלת הבנקים בוול סטריט, יכלו "לסחוט" את האיכר האמריקני הממוצע ולגזור ממנו קופון שמן על כל בושל חיטה או קילו כותנה שגידל. בתגובה לתנאים המוניטריים הקשים האלה קמה בשנות השמונים והתשעים תנועה עממית רחבה של איכרים פשוטי יום אשר נוסף על הלאמת הרכבות, מיסוי פרוגרסיבי ומערכת בנקאות ציבורית דרשו גם לנתק את קביעת כמות הכסף מעוגן הזהב, ובמקום זאת לאפשר לקונגרס האמריקני להכריע באופן דמוקרטי באשר לכמות הכסף בשוק. בשל אמונתם בניהול כלכלי דמוקרטי מלמטה, הם קראו לעצמם "התנועה הפופוליסטית".

הרעיון של כסף פוליטי שפמותו נשלטת על ידי נבחר ציבור לא היה חדש; השטרות הראשונים במסצ'וסטס הקולוניאלית במאה השבע-עשרה נוצרו בדיוק כך, גם אם מאה שנה לאחר מכן כבר התבססה המדינה הפדרלית האמריקנית על תקן זהב, למורת רוחם של רבבות איכרים פשוטים. בזמן מלחמת האזרחים היקרה והעקובה מדם ביטלה צפון ארצות הברית את תקן הזהב ועברה להדפסת שטרות greenbacks, שנקראו כך בגלל צבעם הירוק החדשני. כמות השטרות לא עוגנה במתכת אלא נקבעה על פי החלטות הקונגרס. כך חלה עלייה חדה בהיצע הכסף ובהוצאה הציבורית, וזו הביאה לשנות שגשוג בקרב איכרים ופועלים בשנים שלאחר המלחמה. בסוף שנות השבעים של המאה התשע-עשרה, עם חזרתו השנויה במחלוקת של תקן הזהב, אמריקנים רבים קראו לבטל את התקן ולשוב ולהדפיס את השטרות הירוקים מבלי לעגן את כמותם בזהב. אם כן, השאלה בידי מי יהיה הכוח לשלוט על היצע הכסף - "שאלת הכסף", כפי שכינו אותה בני הזמן בסוף המאה התשע-עשרה - נדונה הרבה לפני שבריאן עלה לבמה באותו יום קיץ ב-1896.

עם זאת, הבחירות לנשיאות ב-1896 הביאו את הפוליטיזציה של שאלת הכסף לשיאים חדשים. מעולם לא דיברו אמריקנים פשוטי יום רבים כל כך על נושאים מורכבים כל כך כמו הון, ריבית ואשראי. במרכז הקמפיין של בריאן עמד הרעיון כי הפתרון לבעיה ימצא בתקן כסף (במובן silver). הוא טען כי מכיוון שכסף הוא מתכת מצויה הרבה יותר מזהב, תקן חלופי כזה ישמש גלגל הצלה לאיכרים המדוכאים: ההרחבה הניכרת של היצע הכסף והאשראי בשוק תוביל לירידה בריבית הבנקאית ולעלייה במחירי התוצרים של האיכרים. איכרים רבים חשבו אמנם שתקן מתכת חלופי אינו פתרון דמוקרטי או רדיקלי דיו, אך נראה שעצם קיומה של החלופה הזאת והפוליטיזציה של שאלת הכסף שהייתה כרוכה בה יצרו תהודה ציבורית אדירה: שיעור ההצבעה בבחירות אלו לנשיאות היה מהגבוהים בכל הזמנים ונשק לשמונים אחוזים.

לאחר התמודדות צמודה ומורטת עצבים, המפלגה הרפובליקנית בראשות ויליאם מקינלי ניצחה בכל זאת את בריאן ומפלגתו, גם אם בקושי רב. התוצאה המאכזבת הובילה להתפרקותה של תנועת האיכרים העממית הגדולה של סוף המאה התשע-עשרה. חלומות כמו תקן הכסף או חזרה ל-greenbacks נגוזו, ואיתם גם המסורת האמריקנית ארוכת השנים שראתה בייצור כסף סוגיה פוליטית כבדת משקל.

בשנים האלה חלה גם צניחה בשיעור ההצבעה בארצות הברית, ועד הבחירות של 1920 הוא כבר ירד מתחת לחמישים אחוזים. כאשר סוגיות הרוח גורל אינן פתוחות עוד להכרעה דמוקרטית, התמריץ לצאת לקלפי יורד. אמנם היו סיבות משמעותיות נוספות למגמת הירידה בשיעור ההצבעה, אך אי-אפשר להתעלם מהשפעת הדה-פוליטיזציה של הכלכלה. ואכן, מלבד עלייה קלה ביותר בשיעור ההצבעה בתור הזהב של מדינת הרווחה המתרחבת באמצע המאה העשרים, מאז תחילת העידן הניאו-ליברלי - אי אז באמצע שנות השבעים - שיעור ההצבעה מדשדש שוב סביב 50-55 אחוזים (מובן שבסוף המאה התשע-עשרה השתתפו בבחירות רק גברים לבנים). שיעורים אלו אינם מתקרבים לרמת ההשתתפות הפוליטית שהייתה קיימת באותם ימים נועזים של שלהי המאה התשע-עשרה, כאשר אבני יסוד של הקפיטליזם המודרני, כמו כסף, טרם נתפסו בציבור כטבעיים או כמובנים מאליהם והיו נתונים לדיונים פוליטיים סוערים שהציעו חלופות דמוקרטיות חתרניות.

אולם אחרי שנים של סטטוס קוו, נראה כי בשנים האחרונות התפיסה הא-פוליטית של כסף מתחילה להיסדק. עשרות מיליוני אמריקנים פנו שמאלה לאחר המשבר הכלכלי של 2008 ועלייתו של דונלד טראמפ, והמגמה הזאת לא פסחה על סוגיות "יבשות" כביכול כמו ייצור כסף וניהולו. מגמה זו מגיעה לשיא חדש על רקע המשבר הכלכלי שמתפתח בימים אלו בעקבות התפשטות נגיף הקורונה, משבר שיחייב השקעה אדירה של המדינה בכלכלה וברווחתם של אזרחים שיאבדו את מקור פרנסתם; שאלת הכסף שבה לדיון הציבורי.

נראה כי הדרישה האמריקנית הישנה אך הנשכחת לקבוע את היצע הכסף באופן דמוקרטי יותר חוזרת למרכז הדיון הפוליטי בארצות הברית, הפעם במסגור חדש - תיאוריה שכותרתה Modern Monetary Theory (MMT) - התיאוריה המוניטרית המודרנית. היא נדונה בעמודי הניו יורק טיימס והאקונומיסט, הופיעה במצעים הסוציאלי-דמוקרטיים של ברני סנדרס ואלכסנדריה אוקסיו-קורטז, נזכרת בוויכוחים ערים עם הכלכלנים פול קרוגמן ולורנס סאמרס, מדוברת בכנסים אקדמיים חשובים בהרווארד או בקורנל ועומדת בליבן של הצעות חוק מעוררות הדים המגיעות מהצד השמאלי של המפלגה הדמוקרטית, כמו הגרין ניו דיל או משרה פדרלית מובטחת, המבוססות על השקעה אדירה של משאבים ציבוריים לטובת התמודדות עם משבר האקלים והאי-שוויון הכלכלי. נראה כי התיאוריה החדשה חדרה עמוק לתודעה האמריקנית, וכיום היא התיאוריה הכלכלית המסעירה ביותר בארצות הברית.

עבור חלקים מסוימים מהאליטה הפיננסית האמריקנית, התיאוריה הזאת עלולה להיות מסוכנת ביותר. אף שהדיונים סביב MMT סובבים לעיתים סביב פרטים טכניים מאוד, לא כדאי להתבלבל: מאחורי סערת ה-MMT ניצב ניסיון רדיקלי להחזיר את הכוח לייצר כסף - אולי הכוח החזק והמשמעותי ביותר בכל חברה קפיטליסטית - לידיהם של נבחרי הציבור והעם, ולאפשר הגדלה של ההשקעה הציבורית בממדים שלא נראו מאז מלחמת העולם השנייה. אך הפעם, בניגוד לאיכרים של בריאן בסוף המאה התשע-עשרה, השגת המטרה אינה עוברת דרך חיסול תקן הזהב, שאיננו קיים עוד, אלא דרך התנערות כוללת מהאידיאולוגיה המוניטרית של הניאו-ליברליזם שמסרה את ניהול הכלכלה לידיהם של בנקאים מרכזיים ואנשי וול סטריט.

התיאוריה החדשה אמנם שנויה במחלוקת מימין ומשמאל כאחד, אבל חשיבותה מצויה במידה רבה בעצם הביקורת החריפה על האידיאולוגיה המוניטרית הניאו-ליברלית ובעובדה שהיא משיבה למרכז הדיון הציבורי את שאלת הכסף הנשכחת. כיום, בעקבות משבר הקורונה, הביקורת הזאת נראית רלוונטית מתמיד. כלכלנים מהמיינסטרים הניאו-קלאסי מודים לפתע שהדפסה מסיבית של כסף והעברתו לציבור לא ימיטו אסון על החברה, בניגוד למה שטענו בעבר, וכי למעשה יש בכך מן ההכרח. הכלכלן קנת רוגוף, שהיה ממובילי הקו הניאו-ליברלי של מדיניות הצנע בשנים שלאחר המשבר הפיננסי של 2008, אמר לאחרונה: "לא תהיה לי שום בעיה אם החוב הממשלתי יעלה ל-5 טריליון דולר בן רגע, אם זה מה שיאפשר לנו לצאת מהמצב הזה בהצלחה בתוך חודשיים-שלושה. [...] ואם בסופו של דבר תהיה אינפלציה - אז שתהיה, אם זה מה שאנחנו צריכים כדי לנצח את המלחמה הזאת". אלה דברי כפירה של ממש בדוגמה הניאו-ליברלית, ואולי זהו גם ניצן של פוליטיקה חדשה של כסף.

מילטון פרידמן נגד השוק החופשי

במאה התשע-עשרה, המנגנון שבודד את שאלת הכסף מלחצים עממיים ומהשפעות הדמוקרטיה היה תקן הזהב. בעידן שלנו עושים זאת האידיאולוגיה הניאו-ליברלית ואחד ממוסדותיה המרכזיים ביותר, הבנק המרכזי "העצמאי". את מקומו של תקן הזהב - שלא תמיד התאים לכלכלות הקפיטליסטיות הדינמיות, משום שאלה נדרשו לעיתים לגמישות מוניטרית גדולה מזו שמספק ההיצע הקשיח של אבנים נוצצות - תפסו בחצי המאה האחרונה כלכלנים טכנוקרטיים שלא נבחרו על ידי הציבור, והם האמונים כעת על בידודו של הכסף מלחצים דמוקרטיים. ממקום מושבם בבנקים המרכזיים, ובעזרת כלים סטטיסטיים חדישים, מודלים מקרו-כלכליים מורכבים והרבה הנחות יסוד רעועות, הם שולטים ביד רמה באמצעי ייצור הכסף ובתנאי האשראי בכל כלכלה מודרנית בעולם כמעט.

ההיסטוריה של בנקים מרכזיים סבוכה עד מאוד, אך כאשר אנו מתחקים אחר התפיסה של ייצור וניהול הכסף בעידן הניאו-ליברלי הכול חוזר, איך לא, למילטון פרידמן. הדעה הרווחת באשר לפרידמן היא שמדובר בכלכלן ליברלי קלאסי שסגד לאלוהי השוק החופשי וחרת על דגלו את העיקרון שלפיו אסור למדינה להתערב בניהול היומיומי של הכלכלה. אך בתורתו המוניטרית, שפרידמן כינה "מוניטריזם", רואים בבירור לא רק את עומק הטעות בדעה לגבי אלא גם את עומק ההבדלים התהומיים בין הליברליזם קלאסי של המאה התשע-עשרה ובין הניאו-ליברליזם של המאה העשרים ואחת. בחיפוש הנואש אחר מנגנון חלופי לתקן הזהב שיקבע את כמות הכסף במשק, פרידמן לא העז לבחור באופציית היד הנעלמה של השוק החופשי אלא העדיף דווקא מנגנון תכנון מרכזי, מונופוליסטי, היררכי ובירוקרטי של הבנק המרכזי. כלומר, ברגע האמת פרידמן בחר במדינה ולא בשוק, בתנאי קריטי אחד: הגוף המתכנן הזה חייב להיות ממודר מכל היבט דמוקרטי. הוא אמנם לא סמך על שוק הכסף החופשי, אך הוא גם חשש מאוד שהשליטה של המדינה באמצעי ייצור הכסף תושפע חלילה מהממשלה, שנבחרה באופן דמוקרטי.

זה אינו המקום להיכנס לעובי הקורה של תורת המוניטריזם של פרידמן. למתעניינים כדאי מאוד לקרוא את הספר שכתב עם אנה שוורץ, *The Great Contraction* (1965). בספר חשוב זה פרידמן מאשים את המדינה האמריקנית בכלל ואת הבנק הפדרלי (Federal Reserve System) בפרט במשבר הכלכלי הגדול שהתחולל בשנות השלושים של המאה העשרים. מרבית האמריקנים האמינו אז (ובצדק) כי המשבר נבע מכשלון השוק החופשי; בניסיונו להסיט את האשמה ולהטילה על הבנק הפדרלי, פרידמן מציג לקוראיו את האופן האידיאלי בעיניו לייצור כסף. בספר זה, ובמאמרים שכתב, הוא טוען כי על המדינה להתערב באופן אקטיבי ועל בסיס יומיומי כמעט כדי לווסת את כמות הכסף בכלכלה, דרך בנק מרכזי עצמאי.

אי-אפשר להפריד את המוניטריזם של פרידמן מהפרויקט האידיאולוגי הרחב יותר שלו למצוא תחליף למדינת הרווחה הקיינסיאנית. השיטה הקיינסיאנית, שהתבססה לאחר מלחמת העולם השנייה במדינות המערב, קראה להתערבות מסיבית של המדינה בכלכלה, בעיקר באמצעות הזרמת כמויות אדירות של כסף לשוק דרך הוצאה ציבורית נדיבה שנשלטת, למורת רוחו של פרידמן, על ידי נבחר הציבור. בעולם מושלם, פרידמן חלם שהיצע הכסף בשוק ייקבע בלעדית על ידי אלגוריתם שמבודד לחלוטין מרצונות העם או נציגיהם הפוליטיים. אך היות שהבין שהדבר בלתי אפשרי, הוא הסתפק בכלכלנים הטכנוקרטיים של הבנק הפדרלי שיפעלו עצמאית ובנפרד מהממשלה. חזונו אף כלל קיצוץ

מסיבי במיסים ובתקציב המדינה, באופן שגם יחליש את כוחם של נבחרי הציבור לשלוט בהיצע הכסף דרך ההוצאה הציבורית הזאת ויאפשר לבנקאים ולבירוקרטים להשתלט על המדיניות הכלכלית של מדינה דרך פעולותיו של הבנק המרכזי.

מאז סוף שנות השבעים פרידמן קיבל את מבוקשו, פחות או יותר, כמו בתחומים רבים אחרים שבהם ניצח חזונו הניאו-ליברלי. מדיניות מוניטרית "עצמאית" הפכה אז לכלי החשוב ביותר בניהול הכלכלה בארצות הברית ובעולם. לעומת עידן מדינת הרווחה הקיינסיאנית שלאחר המשבר הגדול, עידן שבו האמצעי העיקרי לניהול הכלכלה היה מדיניות מיסוי והוצאה ציבורית הנשלטת על ידי נבחרי ציבור, בתקופה הניאו-ליברלית הוגבלו מאוד המנגנונים הפיסקליים האלה ואת מקומם תפסו קביעת הריבית והדפסת (או אי-הדפסת) כסף בבנק המרכזי.

בעידן הניאו-ליברלי, כדי "לעורר" את הכלכלה בתקופות האטה נמנעים מלהגדיל את תקציב המדינה, ולעיתים אף מקצצים אותו. במקום זאת, הבנק המרכזי - במקרה האמריקני, מדובר בבנק הפדרלי - מדפיס כסף ומעביר אותו לבנקים פרטיים גדולים שיש להם חשבונות בו. בדרך כלל הדבר נעשה באמצעות קנייה של אגרות חוב ממשלתיות שבידי הבנקים הגדולים. מבלי להיכנס לכל הפרטים הטכניים, הזרמה זו של כסף לבנקים גדולים (בתמורה לאגרות חוב) מביאה לירידה בריבית ולעלייה בנזילות, כלומר ירידה בעלותה של הלוואת כסף לציבור, וכתוצאה מכך - לפי הנחות המוניטריזם - גם לעלייה בהיצע הכסף בכלל המשק, היות שהבנקים האלה יספקו הלוואות רבות יותר לציבור (בעיקר למעמדות הגבוהים שיש להם את ההון הראשוני הנדרש כדי ליהנות מהאשראי). לפי ההיגיון המוניטריסטי, זריקת אשראי כזאת למערכת הכלכלית אמורה להניב יותר השקעות, יותר משרות ויותר צמיחה. נוסף על כך, הירידה בריבית - במיוחד עבור אגרות חוב ופיקדונות בנקים - יוצרת תמריץ חיובי לחוסכים להוציא את כספם מהחסכונות ולהשקיע אותו במגזר הפרטי.

אם כן, במקום שהכסף הנוצר על ידי המדינה יעבור, בהוראת הפרלמנט, ישירות למוסדות ציבוריים (באמצעות העברה ישירה של תקציבי מדינה), לעסקים פרטיים (באמצעות קניית שירותים וסחורות מתוך תקציב המדינה) או לתלושי שכר של עובדים וספקים (שהמדינה משלמת את שכרם), כפי שנעשה בעידן הקיינסיאני, בעולם הניאו-ליברלי הנשלט על ידי מוניטריסטים רוב הכסף עובר מהבנק המרכזי לידיהם של בנקים גדולים, שלאחר מכן מלווים (או לא מלווים) את הכסף לציבור. בעקבות זאת, מוסדות פיננסיים פרטיים אלו הפכו למעשה למושכים בחוטים של כל הכלכלה האמריקנית.

לפי גישת המוניטריזם, במידת הצורך המדיניות המוניטרית יכולה לפעול גם בכיוון ההפוך ולצמצם את היצע הכסף בשוק: אם יש חשש קל שבקלים לאינפלציה, כלומר עלייה במחירים שמשמעותה בפועל שחיקת כוח הקנייה של הכסף, הגישה המוניטריסטית קובעת כי הבנק המרכזי צריך מיד "לקרר" את הכלכלה באמצעות פעולות הפוכות המצמצמות את היצע הכסף ומעלות את הריבית. כיום, לצד עידוד הכלכלה ברגעי משבר או האטה, המטרה המרכזית של הבנק הפדרלי היא להבטיח שהאינפלציה לא תעבור את רף שלושת האחוזים.

שלא במפתיע, הניהול הכלכלי האנטי-דמוקרטי של המוניטריזם, שהעביר את מרכז הכובד ממדינת הרווחה הציבורית לבנקים פרטיים, הוביל להשלכות חלוקתיות מרחיקות לכת. בראש ובראשונה המוניטריזם היטיב מאוד עם עשירים. הגרפים המדהימים המציגים את העלייה המבחילה באי-שוויון בהכנסות ובעושר בארצות הברית מאז שנות השמונים מוכרים כבר לכולם כמעט, אך השיח הציבורי אינו מקשר בדרך כלל בין הרחבת הפערים הזאת ובין שאלת הכסף, משום ששאלה זו אינה נוכחת כל כך בשיח הפוליטי מאז סוף המאה התשע-עשרה.

אם מחפשים את הרגע המכונן שבו החלו לצמוח פערים אדירים אלו בין הון לעבודה בארצות ברית, יש לחזור למהלך המדיניות המוניטרית ההיסטורי המכונה "ההלם של וולקר" (the Volcker Shock), שהתרחש עוד קודם לקיצוצי המיסים המסיביים בשנות השמונים. בסוף שנות השבעים, כאשר כוחם של איגודי עובדים תרם לעליית מחירים ולשחיקת הרווחים של תאגידים אמריקניים גדולים, נגיד הבנק הפדרלי פול וולקר הגיב למתרחש בהקטנה דרמטית ומכוונת של היצע הכסף ובהעלאה דרמטית של הריבית. מהלכים אלו הביאו לאבטלה גואה, שפגעה מאוד בכוח המיקוח של עובדים. המיתון הקשה נמשך עד 1982, ובמבט לאחור אפשר לומר בביטחון שעובדי ארצות ברית מעולם לא התאוששו מהמכה המוניטרית. "כדי לבסס את אמינותו", הסביר בזמנו מייקל מסה (Mussa), היועץ הכלכלי של הנשיא הניאו-ליברלי הראשון רונלד רייגן, "הבנק הפדרלי נאלץ להוכיח את נכונותו לשפוך דם, הרבה דם, דם של אנשים אחרים". צליבה מוזהבת במאה התשע-עשרה; שפיכת דמים על ידי הבנק הפדרלי במאה העשרים. בשני המקרים, האינטרסים של העובדים האמריקנים נפגעו אנושות מפני שלא שלטו בהיצע הכסף דרך נבחריהם.

עד המשבר של 2008, המוניטריזם של פרידמן היה קונצנזוס שאיש כמעט לא ערער עליו. במסיבת יום הולדתו התשעים של פרידמן ב-2002 הוזמן נציג הבנק הפדרלי בן ברננקי, כלכלן בכיר מפרינסטון, לנאום בפני הקהל המכובד. בסוף דבריו - עוד נאום על מדיניות מוניטרית לפי הפורמולה הטכנוקרטית הקבועה, מרחק שנות אור מנאומו של בריאן יותר ממאה שנה קודם לכן - פנה ברננקי לחתן יום ההולדת. "אני רוצה לומר למילטון ולאנה: לגבי המשבר הגדול. אתם צודקים, זה היה אנחנו [הבנק הפדרלי]. אנחנו מצטערים מאוד. אך הודות לכם, לא נעשה זאת שוב".

שש שנים לאחר מכן, כשפרידמן כבר לא היה בחיים, הוסיפו רעיונותיו להדהד באוזני מעריצו ברננקי, שהתקדם לתפקיד נגיד הבנק המרכזי. לאחר הקריסה הכלכלית בסתיו 2008 עמד ברננקי מאחורי החילוץ חסר התקדים של בנקי ההשקעות הגדולים (אך לא בעלי הבתים הקטנים, שאיבדו את מקום מגוריהם). צריך רק להביט במהלך החילוץ הזה, הלא פופולרי בעליל - מהלך שבו המדינה האמריקנית הדפיסה מיליארדי דולרים רק בשביל לקנות מהבנקים הגדולים ביותר בארצות הברית נכסים "רעילים" שבאותה עת היו חסרי כל ערך כמעט - כדי להבין שהבנק המרכזי האמריקני הוא אולי עצמאי ובלתי תלוי ברצונות מרבית העם, אך בהחלט אינו בלתי תלוי ברצונות של וול סטריט או שוק ההון. חשוב לציין שאין כאן כל רמיזה לקיומה של קונספירציה חשוכה של בעלי הון. הסיבה העיקרית לכך שבן ברננקי והבנק הפדרלי לא חשבו פעמיים בטרם הזרימו מיליארדי דולרים להצלת וול סטריט היא השינוי העמוק שהתרחש במדיניות ובמחשבה הכלכלית האמריקנית בעידן הניאו-ליברלי. בחברה שבה ייצור הכסף

וניהול הכלכלה נעשים בעיקר בתיווכם של בנקים פרטיים גדולים ובעזרת הלוואותיהם, ההנחה הרווחת היא שאי-אפשר לשקם את הכלכלה מבלי לשקם קודם כול את בעלי ההון המספקים הלוואות אלו. ברנקי והבנק האמינו כי אין ברירה אחרת.

כוחות מבניים ואידאולוגיים אלו של הכלכלה הפוליטית הניאו-ליברלית פועלים לא רק בעיתות משבר. נראה כי בנקים מרכזיים חוששים כל כך מפני אינפלציה לא רק בגלל הפחד מעלייה חסרת שליטה במחירים - אף שזהו ההסבר הנוח ביותר עבורם - אלא מפני שכמו במאה התשע-עשרה, לאינפלציה יש נטייה לכרסם בכוחם של בעלי הון בכלל ושל מלווים בפרט, נטייה שוולקן הבין היטב. כפי שהבינו גם תומכי תקן הזהב במאה התשע-עשרה, עלייה במחירים שוחקת את הערך של הכסף ופוגעת ברווחיות ההשקעות (אם הן אינן צמודות למדד מחירים). בעלי הון שצוברים את הכוח החברתי שלהם ביחידות כסף צריכים מערכת שתשמור בקנאות על הערך של אותן יחידות. כפי שוורן באפט הזהיר פעמים רבות בדוחות השבועיים הפופולריים שלו, אין מס שהוא חושש ממנו יותר מאשר "מס האינפלציה, שיש בו את היכולת הפנטסטית פשוט לאכול הון". היפר-אינפלציה היא אכן סכנה לכל הציבור, אבל לא במקרה תפקידם העיקרי של בנקים מרכזיים הוא לדאוג שהאינפלציה לא תעבור אפילו את רף שלושת האחוזים, גם כשמסמעות הדבר עלייה באבטלה ופגיעה בכוח המיקוח של עובדים.

אפשר גם לומר שבמקרים רבים בעידן הניאו-ליברלי, "אינפלציה" שימשה בעצם שם קוד לכוחם העולה של עובדים בכלכלה שבה האבטלה הולכת ויורדת. הקביעה כי "חייבים להוריד את האינפלציה" הפכה דרך פוליטית קלה יותר לומר "חייבים לעצור את עליית שכרם של עובדים". כיום, כלכלנים רבים - ובהם גם הנגיד הנוכחי - מביטים לאחור ומוזים כי אחת הסיבות לכך שהשכר החציוני בארצות הברית לא עלה כמעט בכלל לאורך התקופה הניאו-ליברלית היא שבכל פעם שהופיעה הזדמנות כזאת, הבנק הפדרלי העדיף להוריד את האינפלציה באמצעות צמצום היצע הכסף בשוק.

כסף על העצים

נטרול יכולתם של נבחרים ציבור לקבל החלטות מדיניות כלכליות משמעותיות בעידן הניאו-ליברלי התאפשר לא רק הודות לתיאוריית המוניטריזם של פרידמן או לכוחו של ההון הפיננסי בניהול המשק. גורם מרכזי נוסף לכך, שבמידה רבה אפשר את התבססותו של המוניטריזם עצמו, הוא תפיסה שהתפתחה לאורך כל המאה העשרים, ובעצם מאז ההפסד הצורב של בריאן ותנועת האיכרים העממית. לפי תפיסה זו, השליטה על אמצעי הייצור של הכסף היא סוגיה טכנית וא-פוליטית שאין לה השלכות מעמדיות או חלוקתיות משמעותיות. השיח הזה גבה מהעובדים האמריקנים מחיר כבד. כאשר הגיע "ההלם של וולקר", שהחריב חלקים רחבים מתנועת העובדים האמריקנית, לא היה בנמצא אף ויליאם ג'נינגס בריאן שיקום ויזעק, מפני שלא הייתה קיימת עוד שפה פוליטית העוסקת בייצור כסף. גם בזמן החילוץ של הבנקים הגדולים ב-2008 כלל לא הוצעו בזירה הפוליטית חלופות משמעותיות למדיניות של הבנק הפדרלי. הקונצנזוס היה רחב כל כך עד שהחילוץ קיבל הן את ברכתו של הנשיא היוצא ג'ורג' ו' בוש והן את זו של הנשיא הנכנס ברק אובמה. כך נראית הגמוניה.

עם זאת, אירועי 2008 הם גם ללא ספק הקטליזטור שהחזיר סוף סוף את שאלת הכסף לשיח האמריקני. כאמור, מיליארדי דולרים הודפסו עבור החילוץ של וול סטריט; ובמשך עשור נמשכה הדפסת הכסף, פעולה שאף שהיא מכונה "הקלה כמותית" (quantitative easing), שיקמה בעיקר את שווי הנכסים של העשירון העליון בבורסה האמריקנית (כתשעים אחוזים מהמניות בבורסה נמצאים כיום בבעלות העשירון העליון). מתוך כך התחדדה חשיבותה האדירה של אותה שאלה נושנה - מי שולט באמצעי ייצור הכסף במדינה ריבונית, ומי המרוויחים והמפסידים מכך. יתר על כן, העובדה שהדפסת כסף חסרת תקדים כזאת לא הובילה כלל לאינפלציה גרמה לרבים בארצות הברית ובעולם כולו, ולא רק בשמאל, לפקפק בהנחות הבסיס של האידיאולוגיה הניאו-ליברלית, ובמיוחד במוניטריזם של פרידמן.

כיום, ההוכחה הבולטת ביותר לשובה של שאלת הכסף לשיח הציבורי לאחר משבר 2008 היא ללא ספק תנועת MMT. התומכים בתיאוריה זו אינם מגיעים רק מן הצד השמאלי של המפה הפוליטית; לא מעט משקיעי הון מאמינים כיום כי גישה מוניטרית זו מסבירה טוב יותר את המציאות הכלכלית בעולם וטוענים כי אפשר להשתמש בה גם למטרות רווח. עם זאת, אין ספק שהנקודה החשובה ביותר בעלייתה של תיאוריה זו היא התמונה הפוליטית הגדולה: המסורת ארוכת השנים מהמאה התשע-עשרה, העוסקת בכלכלה הפוליטית של ניהול הכסף, שוב חיה ובוועטת.

אז מהי בעצם התיאוריה המוניטרית החדשה הזאת? הטענה המרכזית של חסידיה די פשוטה: מדינה ריבונית אינה משק בית. יש לה כוח - אולי הכוח משמעותי ביותר בכל כלכלה - לייצר כסף יש מאין. "כל אחד יכול להמציא כסף", אמר פעם היימן מינסקי, אחד האבות הרוחניים של תנועת MMT; "הבעיה היא לגרום לאנשים לקבל אותו". לשיטתם של חוקרי MMT, מה שמאפשר דווקא למדינה לייצר כסף יש מאין הוא העובדה שהמדינה היא הריבון ולכן היא יכולה לדרוש מתושביה לשלם את מיסיהם באמצעות אותן פיסות נייר שהיא מדפיסה. הרי מה שנותן לכסף את ערכו הכלכלי הוא קודם כול העובדה שהמדינה הריבונית הסכימה לקבל את פיסות הנייר האלה כתשלום מיסים; לפיכך כל תושב ישמח לקבל אותן כתשלום על שירות או סחורה, בידיעה שיוכל להשתמש בו כדי לשלם את מיסיו.

תפיסה זו של כסף כיציר מלאכותי פוליטי-ציבורי מפרקת הנחות בסיס רבות של התיאוריה הכלכלית המוניטרית הרווחת, ולעיתים אף הופכת את הקערה על פיה. במקום לדמיין כסף כתולדה טבעית אך ורק של השוק והמגזר הפרטי - ולפיכך להניח שקודם צריך לאסוף כסף מהשוק הפרטי בצורת מיסים ורק אז להוציאו למטרות ציבוריות - אנשי ה-MMT אומרים בדיוק ההפך: קודם המדינה יוצרת כסף יש מאין ומזריקה אותו לתוך הכלכלה, ורק אז אפשר לאסוף כסף בצורת מיסים.

אם המדינה מוציאה יותר כסף משהיא מכניסה נוצר גירעון, ובעיני חסידי הגישה הכלכלית הניאו-ליברלית הרווחת זוהי סכנה נוראה. אך אנשי ה-MMT אינם נרתעים מהגירעון. מדינה ריבונית אינה משק בית, הם מזכירים לנו, וכל עוד אין אינפלציה, הגירעון לא ממש מפריע; משמעותו של גירעון היא שהמדינה לא אספה בחזרה, במיסים, את כל הכסף שהיא הדפיסה.

בעיני אנשי ה-MMT, המגבלה היחידה שצריכה להדאיג את יוצרי הכסף הממשלתיים היא הופעתה של אינפלציה. הם טוענים כי עבור מדינה עם מטבע ריבוני, שאלת מימון ההוצאה הציבורית אינה "מניין נביא את הכסף?", משום שהתשובה לשאלה זו היא תמיד אחת ויחידה: נדפיס אותו. השאלה הנכונה היא למעשה "האם הדפסת הכסף תוביל לאינפלציה?".

אחד הכלים העיקריים של התיאוריה המוניטרית החדשה להתמודדות עם אינפלציה הוא מיסוי. לתפיסתה, המיסוי לא נועד "לממן" הוצאה ציבורית אלא להוציא כסף מהמשחק כדי למנוע אינפלציה. אם כן, בעולם ה-MMT הכול הפוך: בשעה שהגישה הרווחת כיום רואה בגביית מיסים (בתוספת גירעון מוגבל) מקור מרכזי לתקציב המדינה, ובניהול היקף הכסף בשוק היא רואה אמצעי לניהול האינפלציה, הרי בתיאוריה המוניטרית החדשה ניהול היקף הכסף הוא שקובע בראש ובראשונה את היקף תקציב המדינה, ואילו גביית המיסים היא שמשמשת לניהול האינפלציה. עם זאת, במובן אחד אין שינוי בגישת ה-MMT ביחס לקיים: גם במסגרת תפיסה זו, מיסוי יכול לעצב את אופן חלוקת ההכנסות ואת מידת ההוגנות שלה, שכן השאלה ממי לוקחים כמה כסף משפיעה דרמטית על מידת האי-שוויון במדינה.

אבל איך נשלם את החוב הלאומי התופח משנה לשנה בעקבות הגירעון הגדול? השאלה הרווחת הזאת מניחה שהגירעונות שנוצרים מדי שנה בתקציב המדינה מצטברים לכדי חוב ענק הממומן בעיקר באמצעות הלוואות שהמדינה לוקחת מהציבור, בצורת אגרות חוב שהיא מנפיקה. אך לפי אנשי ה-MMT, מי ששואל שאלה זו שוב שוכח שמדינה ריבונית כלל אינה חייבת לכסות גירעון באמצעות הלוואות מהציבור. אפשר להגדיל את הגירעון מבלי להגדיל את החוב: המדינה יכולה פשוט להדפיס, מדי שנה, יותר כסף מאשר היא מכניסה. אמנם על המדינה לחשוש שהדפסת כסף תוביל לאינפלציה - זה צריך להיות החשש המרכזי שלה - ולכן היא עשויה לרצות להנפיק אגרות חוב, מכיוון שכך היא מצמצמת את כמות הכסף במשק (כסף שהסתובב בשוק מועבר בחזרה לידי המדינה תמורת לאגרות חוב). אולם כדי לצמצם את כמות הכסף במשק היא יכולה גם להעלות מיסים וכך למשוך מהשוק כספים "עודפים". זוהי אפשרות שאולי עדיפה גם מבחינה חלוקתית, כי בניגוד להנפקת אגרות חוב היא אינה נותנת למעמדות הגבוהים יתרון על פני מעמדות נמוכים יותר, שאין להם כסף עודף לרכוש בו אגרות חוב - השקעה בטוחה שנושאת ריבית כמעט ללא סיכון למשקיעים (אם כי בעידן החריג שאנו נמצאים בו כעת, שבו הריביות אפסיות ולעיתים שליליות, ייתכן שהנפקות אגרות חוב אכן עדיפות במקרים מסוימים).

הנקודה החשובה כאן היא שהמדינה אינה חייבת להנפיק אגרות חוב בשביל לאסוף כסף ולכסות את הגירעון; הדבר היחיד שעליה לעשות - ואסור לזלזל במגבלה זו, כי היא יכולה להמיט אסון על חברה - הוא לוודא שאינה מגזימה בהדפסת הכסף ושקצב הגידול בכמות הכסף אינו עולה בהרבה על קצב הצמיחה במשק. אפשר וצריך לנהל דיון בשאלה אם אינפלציה ברמה של חמישה או עשרה אחוזים אכן פוגעת ברוב החברה או בעיקר במשקיעים פסיביים, אבל מה שבטוח הוא שאסור להתגלגל למצב של היפר-אינפלציה: זה מסוכן מאוד, לא רק בהקשר הכלכלי אלא גם בהקשר הפוליטי.

שאלת האינפלציה

נותרו לא מעט שאלות פתוחות לגבי היתכנותה של תיאוריית ה-MMT. כלכלנים ניאו-קלאסיים רבים טוענים כי גירעון מוגדל מדי עלול להשפיע על הריביות במשק או על שער המטבע בעולם, שכן אנשים יחששו להשקיע באגרות חוב או מטבע של מדינה עם גירעון כה גדול. אחרים מסכימים כי MMT מושתתת על יסודות כלכליים מוצקים, אך היא מתאימה רק למעצמות כלכליות כמו ארצות הברית, אשר יכולות להרשות לעצמן התנהלות רדיקלית כזאת מול שוקי ההון העולמי.

אך ללא ספק, נראה שההיבט המכריע ביותר בתיאוריית MMT הוא השאלה כמה מהר תתרחש אינפלציה גבוהה מאוד, עד כדי סכנה, אם המדינה תחליט להדפיס כסף כדי להגדיל משמעותית את תקציב המדינה, ומתוך כך גם תביא להגדלה משמעותית של הגירעון. נגידי בנקים מרכזיים, בעלי הון, כלכלנים ניאו-קלאסיים ואנשים בעלי אוריינטציה כלכלית ימנית נוטים לראות בהשקעות ממשלתיות פעולה לא יעילה במיוחד, שלא תגביר את הצמיחה או את הפיריון במשק. לכן הם מניחים כי במצב כזה כמות הכסף בשוק תצמח במהירות גדולה הרבה יותר מאשר השוק עצמו, כך שהאינפלציה תגיע במהרה.

לעומת זאת, אנשי ה-MMT טוענים שבמשק המודרני יש המון פוטנציאל פרודוקטיבי לא ממומש. הילד מהפריפריה, שסביר להניח שלא יהיה מתכנת מפני שהוא מקבל חינוך ציבורי גרוע; האישה שעומדת בפקק שעתיים מדי יום במקום להיות בעבודה, בגלל היעדר תשתיות מפותחות של תחבורה ציבורית; האב שצריך להישאר בבית עם הילדים במקום לעבוד, כי המדינה אינה מסבסדת גני ילדים עד גיל שלוש; עובד הקבלן שאינו מצליח למצוא משרה מלאה; המתכנת בן החמישים שכבר מתקשה למצוא משרה בהייטק, למרות יכולותיו המרשימות - בכל המקרים הללו, הרחבה של הוצאה ציבורית על פרויקטים ציבוריים, חינוך, תשתיות ורווחה תעלה ככל הנראה את הפיריון במשק, ולא תוביל להיפר-אינפלציה.

אז מי צודק? האם הגדלה משמעותית של ההוצאה הציבורית תוביל לאינפלציה? זוהי שאלת מיליון הדולר, וכאן ההיסטוריה יכולה לשמש לנו מדריך חשוב. אין ספק שיש רגעים בהיסטוריה, כמו בממשלת ויימאר הגרמנית בשנות העשרים או בישראל בשנות השמונים, שבהם התנאים הספציפיים במשק והדרך שבה היצע הכסף נוצר הביאו להיפר-אינפלציה ולא לצמיחה. לעומת זאת, יש רגעים רבים בהיסטוריה שבהם קרה ההפך. דוגמה אחת היא הפיצויים שהגיעו לישראל מהגרמנים בשנות השישים. מלחמת העולם השנייה, ובסדרי גודל קטנים יותר הניו דיל לפניו ותוכנית מרשל אחריה, מספקים את הדוגמאות הידועות ביותר לכך, ויש כמובן דוגמאות נוספות.

אם אנו מביטים לאחור, אל הקיינסיאניזם ששלט ביד רמה בכלכלות העולם בעשורים שלאחר מלחמת העולם השנייה, אנו רואים כי לא צריך להרחיק לכת עד ל-MMT כדי לדבוק בעמדה הדוגלת בנייהול הכסף על ידי נבחרי ציבור והנכונה להגדיל את הגירעון. אך יש בכל זאת הבדל גדול בין שתי הגישות האלה. הקיינסיאניזם ראה בהרחבה אדירה של הוצאות המדינה הציבוריות מהלך שנועד בעיקר לעיתות משבר, כאשר ההון הפרטי חושש להשקיע את כספו ויש צורך "להציל את הקפיטליזם מעצמו". לעומת זאת, אנשי ה-MMT מדמינים הוצאה ציבורית רחבה כמהלך שצריך להפוך לנורמה החדשה. לדידם, הרגע היחיד בהיסטוריה שבו ארצות הברית באמת דבקה ברעיון הזה לגמרי היה בזמן מלחמת העולם השנייה. הרחבת ההוצאה הציבורית אז לא גרמה לאינפלציה גבוהה לאורך זמן, ובוודאי לא להיפר-אינפלציה. יתרה מזו, כיום אנו יודעים שהמהלך הוציא את ארצות הברית מהמשבר הכלכלי הגדול, ריסק את רמות

האי-שוויון באופן חסר תקדים וסלל את הדרך לתקופה הכלכלית טובה ביותר בהיסטוריה של האנושות - שלושים שנה של צמיחה מרשימה אך גם שוויונית, שבה מרבית פירות הפריון הגיעו לעובדים עצמם. אנשי ה-MMT טוענים כי מה שנעשה בתקופת מלחמה יכול להיעשות גם בימי שלום, כאשר תחת הביקוש המדינתי האדיר לכלי משחית יש ביקוש לפרויקטים מדינתיים גדולים בתחומי התשתיות, החינוך, האנרגיה הירוקה, הרווחה ועוד.

כיום, פוליטיקאים כמו ברני סנדרס (שאחת מיועצותיו הכלכליות, סטפני קלטון, היא מכלכלניות ה-MMT המובילות בעולם) ואלכסנדריה אוקסיו-קורטז (הטוענת כי MMT "חייב להיות חלק מהשיח") נשענים יותר ויותר על התיאוריה המוניטרית החדשה. רעיונות אלו, לצד הקריאה לרפורמות מיסוי דרמטיות על עשירי ארצות הברית, מספקים להם לגיטימציה תיאורטית לתוכניותיהם הגרנדיוזיות להרחיב עד מאוד את ההוצאה הציבורית האמריקנית דרך תוכניות דגל פדרליות כמו הגרין ניו דיל ומשרה פדרלית מובטחת, שהן חלק מהמאבק באוליגרכיה פלוטוקרטית בארצות הברית ובקריסה אקולוגית עולמית. רעיון ה-MMT עלה גם בהקשר של המשבר הכלכלי שנוצר בעקבות התפשטות נגיף הקורונה, וכך גם העיקרון הכללי יותר של התערבות מדינתית מסיבית בייצור כסף והעברתו לציבור באופן שעוקף את המדיניות המוניטרית הניאו-ליברלית של הבנקים המרכזיים.

עולה השאלה אם התיאוריה המוניטרית החדשה תצלח את הביקורת שהופנתה ועוד תופנה אליה. כך או אחרת, כבר עתה אפשר לומר שהעניין הרב שהיא מעוררת והתמיכה הפוליטית שהיא זוכה לה, שעד לפני שנים אחדות הייתה בלתי נתפסת במדינה כמו ארצות הברית, מוכיחים כי נבחרו ציבור שוברים את את חומתו האיתנה של המוניטריזם הניאו-ליברלי של מילטון פרידמן.

ד"ר אלי קוק הוא היסטוריון של הקפיטליזם האמריקני, מרצה בחוג להיסטוריה כללית וראש התוכנית ללימודי ארה"ב באוניברסיטת חיפה.
